

Wstęp

W ROKU 2006 KS. ABP STANISŁAW GADECKI zainicjował badania historii archidiecezji poznańskiej, przygotowując w ten sposób lokalny Kościół do 1050. rocznicy utworzenia biskupstwa¹. Autorowi przypadło w udziale opracowanie historii archidiecezji w czasie od odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r. do czasów współczesnych.

Do przygotowania publikacji podjęto kwerendy archiwalne i biblioteczne, zarówno w kraju, jak i za granicą. Powołanie przez arcybiskupa poznańskiego Instytutu Studiów Kościelnych Lubrancianum w Poznaniu (2012) umożliwiło przyspieszenie prac naukowych towarzyszących projektowi. W krótkim czasie Instytut zgromadził pokaźne zasoby biblioteczne, które pozwoliły na pogłębione studia historii Kościoła i regionu. Przygotowano też kilka publikacji, które w całej rozciągłości wpisują się w realizowany projekt historii archidiecezji poznańskiej². Również prowadzona od lat działalność badawcza, skoncentrowana na tym zagadnieniu, wniosła swój częściowy wkład w finalizację podjętego zadania³. W 2009 r. ukazały się bowiem dwa tomy⁴ historii Kościoła, a kolejne są w druku⁵.

¹ W latach 2008-2012 zorganizowano sześć konferencji naukowych dotyczących stanu badań historii archidiecezji: „Kościół Poznański w historiografii” (4-5 XI 2008); „Historia życia zakonnego w archidiecezji poznańskiej. Stan, potrzeby i perspektywy badań” (30 XI 2009); „Parafie w dziejach archidiecezji poznańskiej. Stan, potrzeby i perspektywy badań” (1 XII 2010); „Kapituły w diecezji poznańskiej w czasach staropolskich. Stan, potrzeby i perspektywy badań” (4 XII 2011); „Regionaliści w badaniach historii archidiecezji poznańskiej” (24 IX 2012); „Biskupi poznańscy” (20 XI 2012).

² L. Wilczyński, *Bibliografia „Miesięcznika Kościelnego Archidiecezji Poznańskiej” (1946-2011)*; tenże, *Bibliografia „Miesięcznika Kościelnego dla Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej” (1919-1939)*; *Duchowieństwo archidiecezji poznańskiej*; tenże, *Sługa Boży Bernard z Wąbrzeźna OSB*.

³ Tenże, *Katolickie organizacje*; tenże, *Akcja Katolicka*; tenże, *Działalność Akcji*; tenże, *Młode Polki*; tenże, *Związek*.

⁴ Tenże, *Historia Kościoła katolickiego w średniowieczu*, Gniezno 2010; tenże, *Historia Kościoła katolickiego w czasach nowożytnych*, Poznań 2013.

⁵ Tenże, *Historia Kościoła katolickiego XIX wieku* [w druku]; tenże, *Historia Kościoła katolickiego w XX i XXI wieku* [w druku].

Wśród dotychczasowych opracowań poświęconych historii archidiecezji poznańskiej, ze szczególnym uwzględnieniem historii po 1918 r., wskazać należy monumentalne, dwutomowe dzieło ks. Józefa Nowackiego⁶. Jest to z pewnością pozycja obowiązkowa z punktu widzenia badacza, choć nie odpowiadająca dzisiejszym potrzebom. Historia archidiecezji ks. Nowackiego obszernie omawia dzieje prowincji w czasach średniowiecznych i nowożytnych, dość powierzchownie traktując dziewiętnastowieczną historię metropolii poznańskiej i lata powojenne (do 1964). Niewiele więcej wniósł opublikowany kilka lat później, na łamach „Polskich Studiów Teologicznych”, krótki szkic tego samego autora⁷. Istotną monografią o duchowieństwie międzywojennym jest opracowanie Piotra Nowaka⁸. Należy uwzględnić nowsze opracowania dotyczące lokalnych wspólnot parafialnych oraz organizacji i stowarzyszeń, wydawane staraniem autorów na forum lokalnym⁹.

Kolejnym krokiem w badaniach był zainicjowany przez jej ordynariusza program badań naukowych, którego efektem stała się publikacja Łukasza Jastrzęba, poświęcona historii archidiecezji w latach wojny i okupacji niemieckiej¹⁰, jak również artykuły autora, opublikowane w „Poznańskich Zeszytach Humanistycznych”¹¹. Można zatem stwierdzić, że archidiecezja poznańska nie była przedmiotem wielu opracowań historycznych. Poważne braki zauważalne są w literaturze biograficznej, gdy chodzi o poznańskich biskupów ostatniego stulecia, zwłaszcza zmarłych arcybiskupów.

Arcybiskup Edmund Dalbor został opisany w monografii ks. Czesława Pesta¹², wcześniej ukazało się skromniejsze opracowanie ks. Mariana Aleksandrowicza¹³ i biogram przygotowany przez ks. Mariana Banaszaka¹⁴. Istnieją też prace nakreślające działania arcybiskupa na rzecz Kościoła polskiego oraz stanowiska i wyrażane przez niego opinie w danych sprawach¹⁵.

⁶ J. Nowacki, *Dzieje*, t. I i II.

⁷ Tenże, *Archidiecezja poznańska (szkic historyczny)*, s. 11-28.

⁸ P. Nowak, *Duchowieństwo*.

⁹ A. Lepiarz, A. Meissner, *Poznańskie parafie*; L. Grzelak, *Kronika*; Z. Duda, *Dla Boga*; M. Śliwa, W. Michalak, K. Tomczak, P. Bugaj, *Czas pamięci*; J. Wiśniewski, *Dzieje parafii pw. Świętego Krzyża w Poznaniu*; B. Garstecki, *Moje Połajewo*; L. Wilczyński, *Parafia św. Stanisława Biskupa*; K. Sammler, *Historia Rzymskokatolickiej Parafii*; I. Dosz, *Na większą chwałę*.

¹⁰ Ł. Jastrząb, *Archidiecezja poznańska*.

¹¹ Tenże, *Życie*, cz. I i II, 24, 2014; s. 22-46; 25, 2015, s. 46-65.

¹² Cz. Pest, *Kardynał Edmund Dalbor*.

¹³ M. Aleksandrowicz, *Edmund Dalbor*.

¹⁴ M. Banaszak, *Edmund Dalbor*.

¹⁵ M. Hurysz, *Kardynał Edmund Dalbor*, s. 237-252; M. Fąka, *Kwestia prymasostwa*, s. 101-123.

Znacznie więcej uwagi poświęcono arcybiskupowi Augustowi Hlondowi, którego biografie przygotowali ks. Antoni Baraniak¹⁶, Jerzy Pietrzak¹⁷ i Tomasz Serwatka¹⁸. Istotne wątki biograficzne przedstawił ks. Stanisław Wilk¹⁹, nie brak też licznych opracowań zbiorowych poświęconych A. Hlondowi i jego działalności kapłańskiej²⁰. Istnieją również zwarte opracowania źródłowe, zawierające wystąpienia i listy arcybiskupa²¹.

Mniejszym zainteresowaniem cieszył się pierwszy powojenny ordynariusz poznański – Walenty Dymek. Dopiero niedawno ukazało się opracowanie ks. Ireneusza Dosza²², które szczególnie uwzględnia aktywność prawnoadministracyjną arcybiskupa. Cenne informacje wnoszą ustalenia Konrada Białeckiego²³, Leszka Wilczyńskiego²⁴ oraz Łukasza Kędzierskiego²⁵. Zasadniczo jednak wiedza biograficzna dotycząca arcybiskupa W. Dymka nie wykracza istotnie poza biogramy, napisane wiele lat temu przez Mariana Banaszaka²⁶ i Feliksa Lenorta²⁷.

Niezasłużenie małym zainteresowaniem cieszył się dotąd abp Antoni Baraniak. Poza biogramami²⁸ wątki biograficzne pojawiają się w artykułach, opublikowanych w 1974 r. w księdze pamiątkowej z okazji 70-lecia urodzin arcybiskupa²⁹, w artykule Stanisława Kosińskiego³⁰, we wspomnieniach innych duchownych i biskupów oraz tekstach, omawiających działanie archidiecezji poznańskiej w okresie sprawowania przezeń posługi³¹. Z nowszych opracowań należy wspomnieć publikację Jolanty Hajdasz *Zapomniane męczeństwo. Historia prześladowania arcybiskupa Antoniego Baraniaka* z filmem pod tym samym tytułem³² oraz wydawnictwo albumowe IPN *Arcybiskup Antoni*

¹⁶ A. Baraniak, *Misja opatrnościowa kardynała prymasa Hlonda*.

¹⁷ J. Pietrzak, *Pełnia prymasostwa; tenże, Czy kardynał August Hlond był zwolennikiem sanacji*.

¹⁸ T. Serwatka, *Koncepcje społeczno-polityczne*.

¹⁹ S. Wilk, *Archidiecezja gnieźnieńska*.

²⁰ *Kapłaństwo w posłudze i nauczaniu kardynała Augusta Hlonda oraz Kardynał August Hlond Prymas Polski*.

²¹ W. Necel, *Z notatnika kardynała*; M. Włosek, *Maryjny*.

²² I. Dosz, *Działalność*.

²³ K. Białcki, *Pod czujnym okiem bezpieki*.

²⁴ L. Wilczyński, *Ksiądz arcybiskup Walenty Dymek*.

²⁵ Ł. Kędzierski, *Działalność*.

²⁶ M. Banaszak, *Walenty Dymek*.

²⁷ F. Lenort, *Walenty Dymek*, kol. 417-419.

²⁸ E. Nawrot, *Antoni Baraniak*.

²⁹ *W służbie Kościoła poznańskiego*.

³⁰ S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak*.

³¹ S. Napierała, *Arcybiskup Antoni Baraniak*, s. 351-357; R. Rybacki, *Rok 1968*, s. 211-230.

³² J. Hajdasz, *Zapomniane męczeństwo* (w załączniku film pod tym samym tytułem).

*Baraniak 1904-1977*³³. Na pewno wielką wartość źródłową ma dwutomowe opracowanie abp. Marka Jędraszewskiego³⁴.

Także postać oraz dorobek zmarłego w 1999 r. abp. Jerzego Stroby czeka na monografię wybitnego hierarchy. Jak dotąd nie powstała ani pełna, ani cząstkowa jego biografia, choć poświęcono mu noty biograficzne w opracowaniach, dotyczących duchowieństwa katolickiego w III Rzeczypospolitej³⁵.

Obok tematów opracowanych w sposób wnikliwy i satysfakcjonujący znajdują się liczne obszary badawcze – z różnych względów – dotąd pomijane, mało znane lub nieznanie wcale. Z pewnością dobrze opracowany jest problem osadzenia prawnego archidiecezji poznańskiej w strukturze Kościoła katolickiego w Polsce oraz jej związki z archidiecezją gnieźnieńską, z którą była połączona unią personalną³⁶. Nieco słabiej omówiony jest interesujący z prawnego i historycznego punktu widzenia proces rozdzielenia silnych i naturalnych związków administracyjnych, prawnych i kadrowych obu metropolii po 1946 r.

W zadowalający sposób omówiony został problem kształtowania porządku prawnego i administracyjnego w metropolii, dzięki opracowaniom biograficznym ordynariuszy, jak również publikacji na temat zmian porządku prawnego Kościoła katolickiego w Polsce i efektów prac archidiecezjalnych synodów³⁷. Luki badawcze widoczne są w zakresie aktywności środowisk świeckich, działających w archidiecezji, wśród których opisywano głównie katolickie organizacje robotnicze, stowarzyszenia stanowe, Akcję Katolicką, a w dużo mniejszym zakresie stowarzyszenia misyjne i inteligentkie³⁸. Stosunkowo małym zainteresowaniem cieszyła się działalność organizacji apostołskich (po 1945), a także całokształt działalności dobroczynnej archidiecezji, z której wywodzi się współczesny ruch Caritasu.

Osobnym problemem badawczym jest kształtowanie się duszpasterstwa zwyczajnego i nadzwyczajnego w poznańskiej prowincji kościelnej. Temat ten ściśle wiąże się z działalnością apostołskich organizacji świeckich, którym

³³ K. Białycki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak*.

³⁴ M. Jędraszewski, *Teczki na Baraniaka*.

³⁵ K.R. Prokop, *Biskupi Kościoła katolickiego*; G. Polak, *Kto jest kim*; L. Wilczyński, *Arcybiskup Jerzy Stroba*, s. 281-287.

³⁶ M. Fąka, *Stan*; tenże, *Kwestia prymasostwa*; tenże, *Unia*, s. 189-236; S. Napierała, *Nowe potwierdzenie*; S. Wilk, *Archidiecezja gnieźnieńska*; K. Skubiszewski, *Konkordat z 10 lutego 1925 roku*.

³⁷ M. Banaszak, *Synod Poznański*, s. 369-373; M. Jędraszewski, *Synod*, s. 382-385; A. Wieradzka, *Szkoła*; Z. Fortuniak, „Dla dobra wspólnoty”, s. 145-157; T. Moskal, *Bulla*, s. 159-165; S. Wilk, *Struktura*.

³⁸ K. Lisowska, *Działalność*; L. Wilczyński, *Katolickie*; tenże, *Młode Polki*; R. Taisner, *Działalność*, s. 203-244; tenże, *Katolickie Towarzystwo Robotników Polskich w Poznaniu*, s. 99-136; E. Wojcieszek, *Duszpasterstwo młodzieży*; I. Krasieńska, *Ruch*, s. 247-278.

nie poświęcono dotąd żadnego ujęcia syntetyzującego o charakterze teologicznym ani historycznym. Interesującym, choć pobieżnie zbadanym pozostaje zagadnienie zaangażowania duchowieństwa diecezjalnego w działalność podziemną w czasie okupacji niemieckiej. Niesprzyjająca po 1945 r. sytuacja polityczna w Polsce utrudniła zebranie wspomnień i relacji o udziale księży poznańskich w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego i działalności Armii Krajowej w okupowanej Wielkopolsce. Osobnych studiów wymaga problem stanowiska władz archidiecezji i reakcji prezbiterium na wydarzenia Poznańskiego Czerwca 1956 r. Interesującym badawczo tematem jest stanowisko arcybiskupa poznańskiego, kurialistów i duchowieństwa wobec ruchu „Solidarności” w latach 1980-1981, wprowadzenia stanu wojennego, a później organizacji systemu dystrybucji pomocy dobroczynnej, napływającej do archidiecezji z Zachodu.

W literaturze przedmiotu słabo zarysowany jest temat posłannictwa katechetycznego Kościoła, który podejmowano raczej wybiórczo i częściowo. O ile bowiem problematyka wysiłków katechetycznych po 1945 r. omówiona została stosunkowo obszernie, o tyle katecheza realizowana w latach międzywojennych nie doczekała się pełniejszego opracowania³⁹.

Wskazać także należy na problem badań socjologiczno-społecznych, które nie były dotąd prowadzone z należytą uwagą i wnikliwością. Wprawdzie dzięki wysiłkom Józefa Baniaka⁴⁰, a także badaniom prowadzonym przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego dysponujemy ciekawymi informacjami dotyczącymi duchowieństwa i świeckich, zarówno w ujęciu ogólnopolskim, jak i poszczególnych prowincji kościelnych, lecz ciągle brakuje zwartego opracowania ukazującego socjologiczne, demograficzne i społeczne ujęcie archidiecezji poznańskiej wraz z procesami, które na przestrzeni minionych lat zachodziły się na tym terenie.

Problematyką czekającą na pogłębione studium historyczne jest sprawa strat majątkowych archidiecezji w czasie wojny i okupacji niemieckiej, a później strat zadanych po 1950 r. przez władze komunistyczne, choć częściowo kwestie te omówił Łukasz Jastrząb, w pracy o historii archidiecezji w latach 1939-1945. Tematem dotąd pomijanym jest strata majątku w wyniku tzw. ustawy o dobrach martwej ręki. Ważnym zagadnieniem jest również problematyka polityki informacyjnej, prowadzonej przez archidiecezję poznańską z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi, jakie pojawiły się w XX w. – radia,

³⁹ K. Śmigiel, *Działalność arcybiskupa Floriana Stablewskiego*, s. 219-231; A. Balicki, *Problematyka*, s. 267-292; R. Czekalski, *Szkolne*; A. Samsel, *Koedukacja*; J. Szpet, *Katechizacja*, s. 45-56.

⁴⁰ J. Baniak, *Dynamika*; tenże, *Powołania kapłańskie i zakonne w Kościele katolickim w Polsce*, s. 143-157; tenże, *Powołania do kapłaństwa i do życia zakonnego*.

telewizji i Internetu. Trudniej natomiast ustalić początki aktywności medialnej dotyczącej agend archidiecezji, instytucji, parafii i duchowieństwa. Jest to zrozumiałe, zważywszy na fakt, iż ich żywotność i trwałość w wirtualnej przestrzeni jest ograniczona i ulotna.

Przystępując do bezpośrednich prac nad publikacją, pojawił się problem konstrukcji wewnętrznej i wyznaczenia cezur czasowych. Uznano, że najbardziej oczywisty jest podział historii archidiecezji na cztery podokresy, tożsame z metodologicznym podziałem historii od 1918 r., czyli od odzyskania niepodległości, a tym samym „nowej rzeczywistości” państwa i Kościoła w Polsce. Rozdział pierwszy został podzielony na cztery podokresy: okres międzywojenny (1918-1939), wojnę i okupację (1939-1945), rządy komunistyczne (1945-1989) i okres od 1989. Wydaje się to uzasadnione, gdyż historia Polski ściśle spletała się z wydarzeniami historii środkowej Europy, mając znaczący wpływ na kształt lokalnych wspólnot społecznych, politycznych i religijnych. Nie bez znaczenia było też podkreślenie związków historii archidiecezji z Narodem, Wielkopolanami i regionem.

Przyjęty podział i połączenie historii archidiecezji z historią powszechną wydaje się oczywiste. Pewnym problemem okazało się wyznaczenie daty początku „współczesności” Kościoła poznańskiego, ostatecznie przyjęto rok 1989 jako moment zwrotny w najnowszej historii Polski. Cezura ta jest ważna także dla archidiecezji, gdyż łączy się z wieloma pozytywnymi zmianami, zwłaszcza przywróceniem pełnej aktywności Kościoła w przestrzeni publicznej, rozwoju katechezy oraz realizacji dzieł społecznych, zapoczątkowując także nowy okres w komunikacji prezbiterium i wiernych. Pamiętać należy, że przyjęta tu data nie wiąże się z żadnym przełomowym wydarzeniem. Za takie bowiem – na forum ściśle kościelnym – należałoby uznać ogłoszenie przez papieża Jana Pawła II bulli *Totus Tuus Poloniae populus* w roku 1992, zmieniającej porządek administracji archidiecezji poznańskiej, zakończony w 1993 synod archidiecezjalny, którego początki sięgały 1987 czy przeprowadzony w tym samym roku Archidiecezjalny Kongres Eucharystyczny, ewentualnie 1996, a więc koniec urzędowania abp Jerzego Stroby, ordynariusza „dwóch epok” historycznych i objęcie urzędu przez abp. Juliusza Paetza. Tak więc według „świeckiej” chronologii, zaakcentowano nierozzerwalność historii Polski i regionu, z historią Kościoła jako wspólnoty wierzących.

Podobnym rozważaniom i polemikom poddano problem określenia geograficznych granic metropolii. Te zasadniczo przez okres 1918-2018 pozostawały trwałe. Dopiero bulle papieskie z 1992 i 2004 r. istotnie wpłynęły na granice administracyjne archidiecezji poznańskiej, zmniejszając ją na rzecz utworzonej diecezji kaliskiej (stała się diecezją sufragalną) oraz archidiecezji gnieźnieńskiej. Zasadniczym przedmiotem badań była zatem archidiecezja

poznańska w jej granicach ścisłych, bez diecezji kaliskiej oraz – pozostającej przez wiele lat w unii personalnej – siostrzanej archidiecezji gnieźnieńskiej, chociaż ze względu na głębokie powiązania, jakie między obiema prowincjami w latach 1824-1946 – wskazanie wyraźnego rozróżnienia pomiędzy nimi nie było możliwe. Używane zatem terminy „archidiecezja poznańska” oraz „metropolia poznańska” powinny być rozumiane, jako określenia prowincji kościelnej, bez diecezji sufragalnej kaliskiej.

Publikacja dzieli się na cztery rozdziały. Rozdział pierwszy: zawiera opis historii archidiecezji w przedziale 1918-2018. Zamierzeniem było ukazanie procesu historycznego kształtującego na bieżąco Kościół poznański. Tenże – jako żywa wspólnota wierzących – formuje się w kontekście wydarzeń nie tylko lokalnych i ogólnopolskich, ale także europejskich i światowych. Dwudziestolecie międzywojenne obfitowało bowiem w szereg wydarzeń o przełomowym znaczeniu dla małych i dużych wspólnot społeczno-obywatelskich i duchowych w Europie. Polaków zaś doświadczyło w sposób szczególny: dwie wojny światowe, powstania narodowe, dwa procesy budowy państwowości (po 1918 i 1945), dwie okupacje (1939-1945), (1945-1989), okres zrywów i przełomów o różnorodnym charakterze (1956, 1970, 1980-1981, 1989) oraz droga ku nowoczesnej, współczesnej Polsce. Nadzieje przeplatające się z rozczarowaniem, goryczą klęski, ofiarą krwi, a nierzadko życia, fale społecznego entuzjazmu i poczucia niesprawiedliwości – wszystko to w sposób oczywisty oddziaływało na wspólnotę wierzących, wpływając na oblicze Kościoła poznańskiego.

Rozdział drugi poświęcony jest zagadnieniom organizacyjno-administracyjnym archidiecezji poznańskiej i podzielony został na dwa zasadnicze bloki, zagadnień urzędowo-organizacyjnych oraz materialnych. Blok pierwszy przedstawia sylwetki ordynariuszy poznańskich oraz biskupów pomocniczych, sprawujących posługę w metropolii w latach 1918-2018. W rozdziale tym przedstawiono również proces stopniowego kształtowania się administracji kościelnej w kontekście zachodzących w Kościele Powszechnym zmian zarządzania i administracji prowincjami kościelnymi. Osobne podrozdziały poświęcone zostały kształtowaniu się nieznanym wcześniej w metropolii urzędów i instytucji kościelnych oraz przekształceniom, zachodzącym w wyniku postanowień soborowych lub reform, wynikających z dwóch, ogłoszonych w XX w., kodeksów prawa kanonicznego (1917, 1983). Ważnym obszarem problemowym podjętym w rozdziale drugim było formowanie się i przekształcenia instytucji Kościoła poznańskiego oraz wpływu, jaki na ten proces wywarły trzy synody archidiecezjalne (1968, 1992-1993, 2004-2008). W omawianym rozdziale niemożliwe było pominięcie granic archidiecezji oraz zmian, jakie dla funkcjonowania metropolii przyniosły reformy przeprowadzone przez Jana

Pawła II (podział administracyjny Kościoła katolickiego w Polsce). Osobnym zagadnieniem, podjętym w omawianym rozdziale, był wewnętrzny podział administracji Kościoła poznańskiego na dekanaty i parafie. W drugim bloku tego rozdziału omówione zostały zagadnienia związane z materialną stroną funkcjonowania metropolii poznańskiej. Przedstawiono tu również najcenniejsze obiekty sztuki sakralnej na terenie archidiecezji.

Rozdział trzeci stanowi prezentację losów i aktywności duchowieństwa i wiernych. W części tej przedstawiono zmiany zachodzące w procesie formacji księży, osób konsekrowanych i wiernych w okresie 1948-2018. Ponadto przedstawiono sfery aktywności organizacyjno-towarzyskiej duchowieństwa poznańskiego, obszary aktywności duszpasterskiej i społecznej zgromadzeń zakonnych w metropolii poznańskiej oraz – w zarysie – przejawy oddziaływania laikatu na oblicze religijno-społeczne Kościoła poznańskiego w omawianym okresie.

Rozdział czwarty prezentuje przejawy aktywności duchowieństwa i laikatu archidiecezji poznańskiej na przestrzeni omawianego stulecia. Przedstawiono tutaj kierunki formowania się duszpasterstwa i procesu katechizacji, organizacji apostolskich, dzieł dobroczynnych, obecności Kościoła poznańskiego na płaszczyźnie kulturalno-obyczajowej regionu w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, a także oddziaływania medialnego archidiecezji w latach 1948-2018.

Całość uzupełnia kalendarium najważniejszych wydarzeń archidiecezji, ukazujące w ujęciu chronologicznym dzieje metropolii w ostatnich stu latach.

Opracowanie historii archidiecezji poznańskiej ukazuje ją jako jedną z najważniejszych prowincji kościelnych w Polsce w XX-XXI w. Fakt ten wynika z wielu przyczyn. Jedną z ważniejszych był na wpół prymasjalny status, wynikający z wieloletniej unii personalnej z metropolią gnieźnieńską, a także urzędowanie ordynariuszy o silnych osobowościach. Nie bez znaczenia była też dojrzałość duchowa, religijna i obywatelska tutejszej społeczności, dorobek organizacyjny Kościoła poznańskiego oraz jego potencjał, wpływający silnie na cały Kościół katolicki w Polsce, podejmujący wiele ważnych, nowatorskich inicjatyw, które z czasem nabrały charakteru ogólnopolskiego (np. ruch Caritas). Innym przykładem centralnej roli archidiecezji poznańskiej, szczególnie w czasie międzywojennym, było jej znaczenie jako ogólnopolskiego centrum życia religijnego, miejsca ważnych wydarzeń i uroczystości, o zasięgu międzynarodowym, jak i ogólnopolskich obchodów kościelnych.

Wielka ofiara, jaką tutejsze duchowieństwo i wierni ponieśli w czasie okupacji niemieckiej, podobnie jak trwające tylko dekadę podźwignięcie z ruin kadrowych i duchowych archidiecezji poznańskiej po zniszczeniach wojennych, zostało uwzględnione w możliwym na obecnym etapie zakresie studiów.

W 1946 r. metropolia poznańska straciła swój okołoprymasowski charakter, ale poprzez posługę „silnych” arcybiskupów Walentego Dymka i Antoniego Baraniaka, zachowała szczególną rangę na mapie Kościoła katolickiego w Polsce. Te same powody – wybitni rządcy – sprawiły, iż w oczach władz komunistycznych poznańska wspólnota wierzących miała opinię „reakcyjnej”, co w przewrotny sposób stanowiło potwierdzenie poglądu o wyjątkowej dojrzałości duchowej kapłanów i laikatu oraz ich przywiązaniu do wartości chrześcijańskich. Swoistym zwieńczeniem były dwukrotne pielgrzymki Jana Pawła II⁴¹. Nie oznacza to jednak, że zachodzące zmiany społeczne i obyczajowe nie wpłynęły na niekorzystne zmiany oblicza archidiecezji, skutkujące zmniejszeniem aktywności religijnej wiernych po pamiętnym przełomie 1989 r. oraz powstaniem trudności w procesie naturalnej wymiany pokoleniowej wśród stanu kapłańskiego.

Przeprowadzone studia nad zagadnieniami przemian politycznych, gospodarczych i społecznych regionu dały możliwość rozpoznania różnych aspektów zmian, jakie zaszły na terenie Wielkopolski i archidiecezji poznańskiej od 1948 r. do dziś. Publikacja ta z pewnością wnosi nowe spojrzenie na historię nie tylko poznańskiej prowincji kościelnej, ale i regionu. W wyniku przeprowadzonych kwerend i studiów badawczych określone zostały wewnętrzne interakcje lokalnej wspólnoty, zachodzące pomiędzy społeczno-obywatelskimi oraz duchowymi (Kościół poznański) aspektami jej statusu oraz aktywności. Ich wzajemne przeplatanie się w czasie triumfów i cierpień, przełomów i codziennego trwania „żywej” tkanki lokalnego Kościoła poznańskiego stanowi cenny wkład w trwające obchody 1050-lecia naszej diecezji.

Książka jest efektem kilkuletnich badań i prac naukowych, w których uczestniczyło wiele osób⁴² i instytucji⁴³. Wszystkim wyrażam wdzięczność i szacunek.

⁴¹ M. Jędraszewski, *Jan Paweł II w Poznaniu*.

⁴² Bardzo dziękuję Łukaszowi Jastrzębowskiemu, Antoniemu Maziarzowskiemu, Piotrowi Nowakowskiemu, Tomaszowi Paluszyńskiemu, Mikołajowi Wełnicowskiemu, ks. Konradowi Zygmuntowskiemu, Sebastianowi Wytrzybszczakowskiemu i innym zaangażowanym w realizację tego projektu.

⁴³ Wdzięczny jestem: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Archidiecezjalnemu w Poznaniu, Archiwum Państwowemu w Poznaniu, Bibliotece Wydziału Teologicznego UAM w Poznaniu, Poznańskiemu Oddziałowi Instytutu Pamięci Narodowej, Papieskiemu Instytutowi Studiów Kościelnych w Rzymie.